

'Le Perçu et le Nommé' van Christian Metz

Een commentariërende lektuur

De bundel opstellen *Essais Sémiotiques* van Christian Metz, die in 1977 verscheen, is – ook in Frankrijk – een van de minder bekende werken van de Franse filmsemioloog. In eerste instantie wellicht, omdat dit een louter taalkundig boek is en de auteur toch voornamelijk bekend en beroemd is geworden als filmtheoreticus. Op zijn minst één opstel uit de verzameling, 'Le Perçu et le Nommé', houdt echter rechtstreeks verband met de filmtheorie, al beweegt Metz zich er op een veel ruimer gebied dan dat van de film strictu sensu. Het is geen gemakkelijk opstel; om die reden heb ik er ooit een 'commentariërende lektuur' van gegeven, die ik ten behoeve van de studenten tijdens colleges gebruikte. Zo'n lektuur biedt de mogelijkheid om een tekst iets preciezer in zijn context te situeren – wat, zoals later zal blijken, in dit geval wel van belang is – en ook om de diverse dimensies, die door de compactheid wel eens verloren dreigen te gaan, aan te stippen. Het nadeel is natuurlijk dat de oorspronkelijke 'schrijf-stem' van Metz verloren gaat. Dat is, zoals de lezer van Metz weet, geen gering verlies. Hoe dan ook, deze tekst heeft meer de bedoeling ertoe aan te zetten de oorspronkelijke tekst te lezen, dan deze te vervangen.

Het is goed om te weten dat 'Le Perçu et le Nommé' geschreven is (in 1974) als hulde aan de fenomenoloog en estheticus Mikel Dufrenne. Het hele opstel is doordrongen van een fenomenologische toonaard, doch aan het slot laat Metz mooi zien wat de fenomenologie en de semiotiek aan elkaar kunnen hebben. Alleen reeds daardoor is dit opstel belangrijk binnen het semiotisch werk van Metz en binnen de semiotiek in het algemeen, die nooit de invloed noch het belang van de fenomenologie heeft ontkend. Dit kader geeft meteen ook de beperking van het opstel aan, of beter gezegd het register waarin het geschreven is, en bijgevolg ook het perspectief vanwaaruit het gelezen moet worden. Het gaat hier met name om een wereldvisie die uitermate veel belang hecht aan de perceptie, en dan voornamelijk aan de perceptie van voorwerpen, de dingen om ons heen: 'we leven in een wereld van

objecten', zegt de fenomenoloog. De vraag is nu: hoe is deze perceptie, als subjectief gekleurd verschijnsel (*vécu conscient*), te verbinden met de dieperliggende culturele en sociolinguïstische gegevens? (p. 131¹)

Het is misschien ook goed om te preciseren waar dit opstel niet over gaat. Het gaat in 'Le Perçu et le Nommé' niet om de vergelijking of tegenstelling beeld/woord, doch, iets meer beperkt en dus ook iets meer specifiek, om de relatie tussen het herkennen van de dingen in het beeld en het benoemen daarvan. Dus om de verhouding tussen het (voornamelijk visueel) gepercipieerde en de benoemingsactiviteit (via de verbale taal). Dit is, zoals ik verderop nog zal uitwerken, een verstrekkende reductie van de hele problematiek woord/beeld. Terugkoppeling naar de ruimer op te vatten problematiek (woord/beeld) geschiedt hier dus niet, doch de tekst van Metz is er zonder twijfel een uitstekende aanzet voor. Althans, zo lijkt het mij, en dat is ook de reden waarom ik deze onder de aandacht wil brengen.

1. De iconische benoemingscode²

Het beeld herkennen en het beeld benoemen zijn activiteiten die nauw met elkaar verbonden zijn. Immers, de semantische organisatie van de natuurlijke talen valt min of meer samen met de visuele configuraties en de perceptie daarvan. We hebben hier te maken met een *intercodische relatie*.

In deze relatie kan men een tweevoudige beweging ontdekken: (a) enerzijds functioneert de taal zo, dat visuele segmenten benoemd kunnen worden (dit is één functie van de taal volgens Metz); (b) anderzijds is er een functie van het visuele (weer eens: één van de functies van het visuele) die de semantische configuraties van de taal beïnvloedt. Men kan het accent meer op de ene dimensie leggen dan op de andere; zo heeft A.J. Greimas zich doorgaans meer beziggehouden met de eerste en U. Eco met de tweede.

Waar het nu om gaat is de articulatie tussen deze twee dimensies, de aanrakingspunten tussen deze twee codes. Metz noemt dit raakvlak de *iconische nominatiecode* (p. 133), een systeem van correspondenties die te maken hebben met 'analogie', 'iconiciteit', 'gelijkenisimpressie' en 'realiteitseffect', aspecten die betrekking hebben op de beelden in hun hoedanigheid van afbeeldingen. Al deze mechanismen samen vormen wat men 'fictie' noemt, de 'diëgese', het 'pseudo-reele'. Belangrijk is natuur-

1. De paginacijfers tussen haakjes verwijzen naar: Ch. Metz, *Essais Sémiotiques*. Parijs (Klincksieck) 1977, pp. 130-161. Waar ik eigen commentaar geef wordt dit zo duidelijk mogelijk aangegeven.

2. Ik heb de indeling in paragrafen in grote lijnen gevolgd, de onderverdelingen echter weggelaten.

lijk de overbrugging: Metz benadrukt steeds dat het om dit grensgebied, deze overgang gaat. Want de grensoverschrijding leidt tot 'objectieve produktiviteit'. Er gebeurt hier iets dat zo sterk door de cultuur geïnternaliseerd is, dat de fenomenologen het als iets spontaans hebben begrepen (sic).

Hier treedt reeds een eerste onderscheid op met de fenomenologie: wat spontaan lijkt is in feite door een zeer strak cultureel systeem bepaald, de westerse traditie van het diëgetische of mimetische denken (pp. 132-133).

2. Welk deel van het beeld; welk deel van de taal?

Het gaat niet om het gehele beeld en niet om de gehele taal (het gaat slechts om één functie!). Met andere woorden: op welk niveau kan dit probleem onderzocht worden?

Terzijde: hier is een belangrijk methodologisch principe aanwijsbaar dat typerend is voor de structuralistische werkwijze: we bestuderen nooit een totaliteit (illusie van volledigheid, holisme), integendeel: we construeren ons object (a), en we dienen te onderzoeken op welk vlak, vanuit welke invalshoek deze studie verricht kan worden (b). Wat hier weer eens opvalt is het belang van de pertinentie en de niveaus.

Welke eenheden van de taal we in het oog moeten houden voor een dergelijke studie, is de eerste vraag die gesteld kan worden. Het lexicon vervult als onderdeel van het grote geheel van de taal de benoemingsfunctie: het geeft een inventaris van de voorwerpen en geeft ze een 'naam'.

Zie bijvoorbeeld de film *THE MIRACLE WORKER* (A. Penn, USA, 1962), waarin een logopediste aan een blind en doofstom meisje (Helen Keller) probeert duidelijk te maken dat de dingen een naam hebben: 'It has a name: water, water, wáter...'

Dit aspect van de taal valt uiteen in 'eenheden', *semes* genoemd. Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen basis-eenheden, *sèmes nucléaires* (kernsemen), en contextuele semen: *classemen* (pp. 134-135). Hier zal ik later nog op ingaan.

Wat het *beeld* betreft geldt ook hier dat niet de gehele visuele activiteit van belang is voor deze problematiek, maar slechts een aspect ervan: het beeld herkennen is niet het volledige beeld begrijpen, ook al kan het een aanzet daartoe zijn (p. 135). De herkenning articuleert slechts bepaalde sectoren van de taalactiviteit en enkel bepaalde sectoren van de perceptie (p. 136), ze betreft niet de gehele taal en niet de gehele perceptie.

Welke taaleenheden, welk niveau in de taal komt nu precies overeen

met het visuele voorwerp dat geïdentificeerd werd? Op het eerste gezicht lijkt dit het woord te zijn. Doch het woord heeft twee aspecten: een Signifiant (Sa) en een Signifié (Sé). De Sa van het woord ('hond' bijvoorbeeld) kan natuurlijk niet overeenkomen met het beeld 'hond' (wat hebben die letters gemeen met het visuele? Uiteraard: niets!). De overgang tussen woord en beeld kan dus enkel op het vlak van de Sé tot stand komen (p. 136); dit is wat *transcodering* genoemd wordt: van een systeem overgaan in een ander, via een omweg. Wat dus met elkaar verband houdt is het herkende beeld en de betekenis van het woord (niet de Sa van het beeld en de Sa van het woord) (p. 136).

De eenheid woord (en ook lexeem) is niet exact genoeg om ermee te kunnen werken op het vlak dat onze interesse heeft, namelijk de verhouding tussen het visuele en het verbale. De verbale eenheden die wel een garantie bieden – waarmee dus gewerkt kan worden – noemt men *sememen*.

Semeem en seem bevinden zich allebei op het vlak van de signifié, echter op andere plaatsen. De semeem zit dicht bij de realisering, concretisering; de seem is abstracter, zit op een diepere laag van de betekenis. De semeem kan alleen goed gedefinieerd worden vanuit de seem, hoewel men over het algemeen de neiging heeft om vanuit het meer concrete naar het meer abstracte te vertrekken. Er gaat een grote verleiding uit van het manifeste en van al de lagen die zich er het dichtst bij bevinden. We blijven zo de indruk houden van een 'houvast' ... Dit houvast dient opgegeven..., is de regel van de semiotiek en het structuralisme! De semeem is een geheel – een cluster – van gerealiseerde termen binnen een bepaalde context. Het is een collectie van semen.

Het verschil tussen semeem en seem kan verduidelijkt worden door het door de taalkundige B. Pottier gebruikte voorbeeld 'stoel'. Men kan zeggen dat 'stoel' de volgende karakteristieken heeft: een voorwerp/met een leuning/,/op poten/,/voor één persoon/,/om te zitten/. Deze vier semen vormen samen de semeem Stoel.³ De semeem is dus de collectie karaktertrekken zoals die gerealiseerd zijn (in dit geval in het woord 'stoel').⁴

Er dient nog opgemerkt, dat er naast de elementaire kenmerken ook nog secundaire kunnen optreden. In de taal zullen deze secundaire

3. Volgens A.J. Greimas zijn de semen zoals B. Pottier ze hanteert, nog te descriptief, niet abstract genoeg. Er kan bijvoorbeeld onduidelijkheid ontstaan wanneer we een stoel willen onderscheiden van een 'poef' of een 'krukje'. In het geval van de 'poef' gaat het om iets wat op de grond staat en niet zweeft of hangt, zoals het geval is bij een 'hangmat'; /op poten/ is hier dus een te descriptieve wijze om de seem te omschrijven.

4. Deze hele paragraaf steunt op: A. Hénault, *Les Enjeux de la Sémiotique*. Parijs (PUF) 1979, p. 53.

kenmerken vaak aangegeven worden door een adjectief, een middel om de elementaire kenmerken nader te preciseren.

De clusters van elementaire kenmerken die iets te maken hebben met het visuele noemt men vaak 'figuren'. Ook zij vallen uiteen in categoriale elementen. Als men een strikt onderscheid wil maken tussen deze (visuele en verbale) aspecten zou men kunnen zeggen dat de 'figuren' overeenkomen met de 'sememen' en de categoriale elementen met de semen. Doch dit is slechts een praktisch onderscheid, theoretisch onjuist omdat de categoriale elementen uiteraard semen zijn. Soms heeft men echter de behoefte om het visuele eerder aan te duiden met 'figuren' en het verbale met sememen.

3. Over de benoeming

Nogmaals wordt door Metz beklemtoond dat een benadering van de perceptuele problematiek vanuit een strikte benoemingstheorie (waar-in het voorwerp gelijk staat aan het woord) op een verkeerd spoor zet. In een oudere traditie, die ook nu nog wel eens naar voren gebracht wordt, dacht men dat er, enerzijds, voorwerpen waren, waarop dan, anderzijds, een soort van etiketten gekleefd werd. Een 'naïef' realisme, zegt Metz. Deze opvatting keert steeds weer omdat hij (te veel) bij de oppervlakte blijft, bij de Sa van de voorwerpen en woorden. De organisatie van de verschijnselen is veel complexer, en vooral ook: cultureel bepaald. Immers de tweevoudige segmentering (visueel en verbaal) is niet vooraf gegeven, maar bepaald door een sociaal gebruik. Denk aan het voorbeeld van de indeling der kleuren in verschillende culturen, de benoemingsrijkdom van sneeuw bij de Eskimo's... De perceptie is anders, dus is de woordenschat anders. De woordenschat is anders, dus zal de perceptie anders zijn. Zonder te kunnen uitmaken wat nu het eerst kwam, kan men dit feit wel globaal constateren en ook onderzoeken (pp. 139-141).

4. Het schematisme

Niet het gehele beeld wordt gepercipieerd, maar enkele pertinente kenmerken. Er wordt gewerkt via een soort perceptueel schematisme. We spreken hier van herkenningcodes (U. Eco). Doch deze zijn relatief. Wat opvalt, valt juist op door een samenspel van relaties. Eco geeft het voorbeeld van een zebra: in een dierentuin valt niet de gelijkenis met een paard of een ezel op, maar de strepen, die doen ons de zebra onderscheiden. In een andere culturele context daarentegen, waar bijvoorbeeld de enige viervoetige dieren zebra's en hyena's zouden zijn, daar zou men niet de strepen als pertinent kenmerk nemen, maar de vorm van de snoet, de lengte van de poten, enzovoort.

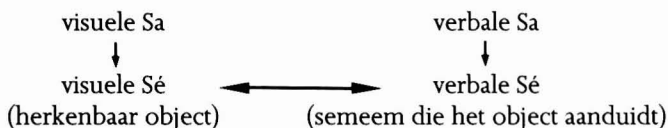
De pertinente kenmerken kunnen, afhankelijk van de context, inclusief of exclusief zijn. Een 'wiel' zal deel uitmaken van een 'auto' wanneer we het hebben over auto's. Maar hebben we het over bandpech, dan zal 'wiel' voorrang krijgen op 'auto'.

5. Taal en perceptie: hun dubbele relatie, intercodisch en metacodisch

De overbrugging tussen de visuele perceptie en de verbale taal geschiedt dus op twee niveaus (van de Sé): via de sememen en de herkenbare voorwerpen (a) en via de semen en de pertinente kenmerken van de visuele herkenning (b) (p. 144). We bekijken deze transit even van naderbij.

Door middel van de pertinente kenmerken van de iconische Sa identificeert het subject het voorwerp (hij bepaalt de visuele Sé); vandaaruit legt hij verband met de in zijn eigen taal corresponderende semeem (verbaal Sé): dit is de intercodische overgang. Hij kan nu het woord of lexeem uitspreken, ofwel de linguïstische code (Sa van het verbale) formuleren. Die transit kan natuurlijk ook omgekeerd worden: van de verbale Sa via de verbale Sé en visuele Sé naar de iconische Sa. In het eerste geval spreekt men van *nominatie, benoeming*; in het tweede geval van *visualisering*. Dit is een *transcoderen*: omzetten van de ene (visuele of verbale) code in de andere (verbale of visuele).

Schema I

Doch de mooie symmetrie van dit schema dient gecorrigeerd te worden! Het zou zo te mooi en te eenvoudig zijn! De kant van het verbale, de taalkundige code, heeft een zeker overwicht op de visuele code.

Opmerking: dit is typisch voor de methodologie van Metz. Hij laat eerst iets in een eenvoudige vorm zien en brengt dan daarna bijkomende wijzigingen en gegevens aan. Het eerste schema wordt op zo'n ogenblik niet 'onjuist', maar 'te eenvoudig' en 'onvolledig'. Dit kan verwarrend zijn voor wie de didactische methode van Metz niet zo goed kent. Ze lijkt moeilijk, terwijl ze in feite een verheldering is van een complexiteit die anders nooit zo helder overgebracht zou kunnen worden.⁵

5. Zie bijv.: Ch. Metz, 'Histoire/Discours', in: *Seminar Semiotiek van de Film*. Nijmegen (SUN)

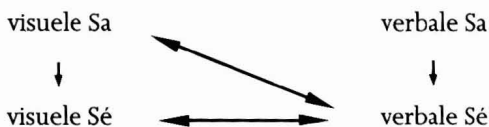
De taal heeft ten opzichte van de andere codes een geprivilegieerde status (pp. 148-149). De taal doet veel meer dan transcoderen ('verbaliseren', zoals vaak ook gezegd wordt); de taal geeft een soort van commentaar op het beeld, vult het beeld aan, en in de meest extreme gevallen 'realiseert' ze het beeld (in de zin van 'beelden oproepen' bijvoorbeeld). Een perceptie die niet helemaal of niet goed 'geverbaliseerd' kan worden, is niet helemaal meer een perceptie, in de sociale betekenis van het woord (p. 149). De taal is dus niet enkel een andere code (dat is de taal ook), maar is daarbij ook nog een *metacode*.

Laten we even die verhouding tussen transcoderen en metacoderen bekijken. In de transcodering vindt de transit plaats via de Sé, maar in het geval van de metacodering ook via de Sa. Het klassieke schema (sedert Hjelmlev) om die meta-activiteit weer te geven, ziet er als volgt uit:⁶

Sé van de ene code	Sa van de ene code	
	Sé van de metacode	Sa van de metacode

Het belang van de Sa wordt hier weer duidelijk. Schema I kan nu aangevuld en gecorrigeerd worden. Er is nog steeds sprake van de intercodische relatie, maar er is nu een tweede mogelijkheid bijgekomen, namelijk een rechtstreeks omzetten door de verbale code (zonder overgang via de Sé van het visuele). In dit geval spreken we niet meer van transcodering maar van metacodering.

Schema II

1980, waarin de argumentatie vaak paradoxaal lijkt: 'film is histoire, maar anderzijds toch discours, hoewel...' Het opstel 'Métaphore/Métonymie', in: *Le Signifiant Imaginaire*. Parijs (UGE/10/18) 1977, werkt deze methodiek op briljante wijze uit.

6. Ik geef de voorkeur aan een verticale schrijfwijze:

	Sa van de metacode
Sa van de code	Sé van de metacode
Sé van de code	

Metz geeft een voorbeeld van deze metacodische activiteit van de taal: in een antropologische film kunnen we een rond uiteinde zien aan een soort 'ding'. We kunnen het voorwerp niet 'herkennen' (we kennen het niet). De visuele Sé ontbreekt dus; maar via een 'omschrijving' ('een rond uiteinde aan een soort ding dat lijkt op...') kunnen we de visuele Sa omzetten in een verbale Sé/Sa (p. 150).

Na een paragraafje ('Van objecten tot handelingen', pp. 152-153) gaat Metz dan over op de geluiden of auditieve voorwerpen.

6. Auditieve voorwerpen

Perceptie is natuurlijk niet exclusief voorbehouden aan het visuele; perceptie kan onder meer auditief zijn. Metz beargumenteert, dat auditieve perceptie toch steeds (in onze cultuur? E.d.K.) de neiging heeft om geluiden terug te voeren op de 'bron' vanwaaruit dat geluid ontstaat, een in vele gevallen visueel waarneembaar voorwerp. Met andere woorden, zelfs in het geval van de auditieve perceptie lijkt het alsof we steeds geneigd zijn waarnemingen te herleiden tot, of 'om te zetten' in, een visuele perceptie. Zoals visuele voorwerpen, worden ook geluiden herkend. Dit betekent: hun pertinente kenmerken worden op een dieper niveau dan dat van de Sa geïdentificeerd. Kabbelen bijvoorbeeld bestaat uit de volgende semen: /zacht/, /discontinu/, /dubbel-klinkend/, /vloeiend/ ... Samen vormen ze de semeem die, gerealiseerd in het geluid, 'gekabbel' geeft. Men zal echter geneigd zijn om aan 'gekabbel' toe te voegen: 'van een riviertje'. Het geluid functioneert dus vaak als kwalificering van een auditieve bron; een auditief voorwerp zou men dat kunnen noemen.⁷ Metz merkt op dat het perceptuele in onze westerse traditie een rangorde kent waarbij het visuele voorop staat, gevolgd door het auditieve en het tactiele. Reuk- en smaakperceptie zouden op de laatste plaats komen.⁸

7. Semiologie en fenomenologie

Tot slot wordt nogmaals het vertrekpunt ter sprake gebracht. Volgens Metz is de fenomenologie niet in tegenspraak met de semiologie. Wel is het zo dat de fenomenologie in eerste instantie vertrekt vanuit de wereld van de waarneming, vanuit een subjectief (en zelfs subjectivistisch) standpunt. Dit laatste valt uiteraard buiten de strikt semiologische op-

7. Zie ook: P. Verstraten, 'Drie termen', in: *Versus* 3/1985, pp. 73 e.v.

8. Aan de voorrang van het visuele op het tactiele en van het tactiele op het olfactieve wordt in het werk van S. Freud veel aandacht besteed. Ook in post-Freudiaanse teksten en beschouwingen worden de consequenties van die voorrang van het visuele vaak ter sprake gebracht. Zie bijv. Jane Gallop, *Feminism and Psychoanalysis*, Londen (Macmillan Press) 1982, p. 58.

zet. Doch de hedendaagse psychoanalyse brengt het 'subject' weer binnen in de tekst, zodat ook hier de tegenstelling tussen fenomenologie en semiologie misschien minder groot is dan men vermoedt. Hoe dan ook, in deze fase van zijn evolutie betreft Metz de psychoanalyse nog niet in zijn theorie – daar zal hij pas vanaf het daaropvolgende jaar mee beginnen.

De fenomenologen hebben de dingen op een spontane manier willen beschrijven; ze hebben echter niet ingezien dat dit 'spontane' reeds voor het allergrootste deel cultureel bepaald en georganiseerd is (p. 159). Het opstel van Metz laat dit duidelijk zien. Doch voor de semioloog is de waarneming-als-persoonlijke-ervaring beslist geen overbodig stadium want, zoals Metz het formuleert: 'toutes les fois que l'on veut expliquer quelque chose, il est plus prudent de l'éprouver'.

Commentaar bij 'Le Perçu et le Nommé'

Men mag de 'beperkte' invalshoek van dit opstel niet vergeten: het gaat om de articulatie tussen waarneming en benoeming (de titel ook van het artikel). Interessant is wel, dat Metz laat zien op welk raakvlak beide bestudeerd kunnen worden, en dat daarbij weer enkele fundamentele semiotische principes duidelijk naar boven komen, met name dat het niet op het meest evidente vlak van de verschijnselen is dat we dingen met elkaar kunnen vergelijken of bestuderen (niet op het vlak van de Sa maar op dat van de Sé vindt de intercodering plaats). Bovendien wordt weer eens, volgens semiotisch principe, het overwicht van de 'taal' benadrukt: de taal is in haar functioneren niet symmetrisch met het visuele, maar kan ten opzichte van het visuele een meta-functie hebben.

Doch afgezien van deze gegevens zijn er nog een paar andere aspecten die men bij het lezen van dit opstel duidelijk voor ogen dient te houden: a. dat de waarneming waar Metz het over heeft voornamelijk betrekking heeft op de visuele waarneming (al wordt wel aangegeven dat er een hiërarchie in de waarneming is); b. dat deze visuele waarneming zich voornamelijk lijkt te beperken tot voorwerpen. Zo geformuleerd zou de fenomenologische inslag van dit opstel wel heel sterk doorwegen. Wanneer Metz het echter heeft over 'voorwerpen' – en zijn voorbeelden laten dat duidelijk zien – dan heeft hij het in feite over de 'gevormde materie' op de Sa-laag, en dat valt uiteraard samen met wat we 'voorwerpen' plegen te noemen. Maar het is een beetje grof om dit te veralgemenen, zoals in deze tekst vaak lijkt te gebeuren. Gemakshalve, en voor de didactische duidelijkheid van het opstel, weidt Metz hier niet al te zeer over uit (wat hij trouwens wel uitvoerig doet in *Langage et Cinéma*⁹).

Meer fundamenteel lijkt me het volgende aspect van het probleem. Het mag dan waar zijn dat de taal in een dissymmetrische verhouding staat tot het visuele – of de waarneming –, het omgekeerde is ook het geval. Dit is bijvoorbeeld merkbaar aan de moeilijkheden die we onder vinden wanneer we bepaalde waarnemingen en waarnemingsgebieden – die we nochtans zeer precies aanvoelen en ook kennen – willen transcoderen in de verbale taal. Ook al is een metatalige omschrijving van bijvoorbeeld een smaakervaring steeds mogelijk (al was het maar door het recept te geven van een bepaalde smaak- of reukervaring), toch blijft de metatalige activiteit hier sterk in gebreke. Er ontsnapt in al deze gebieden heel veel aan de taal, zodat van overmacht van de taal nauwelijks nog sprake is. Anderzijds zij eraan toegevoegd (iets wat ook in het opstel van Metz vermeld wordt) dat deze gebieden juist minder hoog staan in de hiërarchie van de cultuur. Alsof men ze daar dus niet hoeft... (anders zou men er wel taal voor hebben, zo schijnt men in het Westen te denken).

Dit heeft ook rechtstreeks te maken met het feit dat de taal een wat Martinet noemt dubbele organisatie-articulatie heeft (of digitaal is, om in termen van de informatietheorie te spreken), terwijl de waarnemingscodes in het algemeen en in eerste instantie sterk berusten op analoge organisatievormen. Deze zijn allerminst 'spontaan', maar hun organisatievormen ontsnappen enigszins aan onze westerse manieren van denken.¹⁰ Wel is het zo, dat er steeds een soort neiging (recuperatieve neiging?) bestaat om deze analoge systemen om te zetten in digitale (het werk van de taal).

Dat dit probleem niet eenvoudig is zal duidelijk worden bij voorbeelden als 'erotiek' en 'zinnelijkheid', en meer bepaald het gegeven 'streling'. Volgens Metz zou deze tactiele waarneming behoren tot de meer object-gebundene, en dus in ons westers systeem gemakkelijker te transcoderen zijn. We zouden haar gemakkelijker moeten kunnen benoemen dan bijvoorbeeld een reukwaarneming. Dit is echter niet het geval: ook al hebben we 'ervaring' en 'kennis' op dit vlak, we bezitten er geen woorden voor! In het beste geval zal de dichter via meta-coderingen dergelijke gewaarwordingen kunnen omschrijven. Als we bij dit voorbeeld blijven, dan merken we wel dat er zich een 'wetenschap' aftekent, met name de seksuologie, die deze gewaarwordingen verbaliseert en vastlegt. Doch we weten hoe! – en we zien, dat van een analogoog gebeuren een digitaal feit gemaakt wordt.¹¹ Dit voorbeeld van het zinnelijke register blijft merkwaardig, omdat het niet zo is – als in

9. Ch. Metz, *Langage et Cinéma*. Parijs (Albatros) 1977.

10. A. Wilden, *System and Structure*. Londen (Tavistock) 1972, 1977.

11. Zie bijv.: S. Heath, *The Sexual Fix*. Londen (Macmillan) 1982.

het geval van de Eskimo's met hun rijke sneeuwervaring – dat we geen of nauwelijks kennis hebben op dit vlak. Doch het lijkt cultureel braak te liggen. We hebben juist wel ervaring en kennis, maar er is geen adequaat taalsysteem om deze weer te geven. Met andere woorden, het hele gebied wordt op de rand van onze cultuur wel getolereerd, maar niet geïntegreerd.

Ook op het vlak van het visuele mag aangenomen worden dat er meer geschiedt dan wat de transcoding en metacoding kan bevatten. Ook hier is er een dissymmetrie. Enerzijds kan de taal meer dan het beeld (en bepaalt ze, zoals Metz terecht zegt, soms het 'beeldkarakter' van het beeld), anderzijds kan de taal juist minder. Wat voor meerwaarde het beeld dan wel heeft, valt moeilijk via deze invalshoek te bepalen. Het is een probleem dat Roland Barthes in zijn geschriften over het beeld steeds heeft beziggehouden en dat hij doorgaans via de klassieke, doch weinig werkzame weg van de connotatie heeft trachten te vatten. Doch dit begrip, dat teruggaat op Hjelmlev, is nu juist niet erg precies door de Deense taalkundige omschreven, en heeft tot veel verwarring geleid.¹²

Dat het beeld een organisatie heeft, een structuur, en geen 'spontane reflectie' of 'naïeve afspiegeling' is, wordt in het opstel duidelijk gemaakt door de beschrijving van de mechanismen van de intercoding met de taal. Doch dat er daarnaast ook nog een 'specifieke' betekenisstructuur van het beeld bestaat, is meer een vermoeden.

Een bijkomende moeilijkheid van het opstel van Metz heeft te maken met de problematiek van het discours. Weer eens moet het vertrekpunt goed voor ogen worden gehouden (de relatie tussen het gepercipieerde en het benoemde). Het gaat in dit opstel namelijk zeer expliciet om een specifieke probleemaafbakening: hoe en op welk vlak zijn de benoemingsmechanismen werkzaam; om het feit dat de benoeming het gepercipieerde beïnvloedt en, tenslotte, om het feit dat deze hele problematiek sociocultureel bepaald (niet spontaan) is.

Het opstel kan echter de indruk wekken dat het gaat over het visuele en het verbale (en vaak moet Metz om praktische redenen zijn gebied ook zo benoemen: het gaat om visuele en verbale codes). Metz benadrukt echter meermaals dat het niet 'om het gehele beeld' en niet 'om de gehele taal' handelt. Dit kan met name verwarring scheppen wanneer men al te snel deze tekst zou willen toepassen op bijvoorbeeld film. Het handelt meestal niet om het waarnemen van voorwerpen,

12. Dit heeft ook veel te maken met de segmentering van de Sa-laag. In een komend opstel wil ik van nabij bekijken wat er gebeurt met de zogenaamde rijkdom van de Sa, die de normale semiotische analyse niet zou kunnen vatten.

maar om veel ingewikkelder dingen, om samenhangen, om beeldrekenen of een bepaald parcours binnen in een beeld. Met andere woorden, het gaat om het discours en niet om van elkaar losstaande tekens.

Het opstel van Metz is echter in die zin nuttig, dat het laat zien dat 'zelfs' op dit meest eenvoudige vlak van intercodering de verhouding niet zo eenvoudig ligt en, zoals we zagen, dissymmetrisch is (misschien wel in een dubbele zin; zie mijn opmerking hiervoor). Zou dit echter inhouden dat dit opstel moeilijk te gebruiken valt wanneer we overgaan van het teken naar het discours, van de visuele waarneming van voorwerpen naar iets ruimers? De vraag komt in dit opstel niet aan bod; het geeft een goed inzicht in de wijze waarop tekens functioneren op een vrij beperkt vlak. Wat deze benadering echter wel leert, wanneer we ons meer met de dynamiek van het discours willen bezighouden, is dat het voor de exactheid nooit goed is te dicht bij de manifestatie, bij de signifiant te blijven verwijlen.¹³ Het is nuttig en zelfs een voorwaarde om te proberen deze laag zo genuanceerd mogelijk te begrijpen. Een 'fenomenologisch' aftasten is dus zeer zeker welkom als voorwaarde voor de verdere, pas echte analyse die daarop moet volgen.

13. Er kan op de Sa-laag evenwel meer dan tot op heden het geval was, doch ook dan kan dit niet zonder de werking van de Sé erbij te betrekken; zie noot 12.